

Gevolgen van een virus-epidemie: konsekwenties voor het beheer?

Jaap de Vlas

Vlaams Instituut voor de Zee
Flanders Marine Institute

Bij het verschijnen van dit Waddenbulletin is de virus-epidemie onder de zeehonden in Duitsland en Denemarken waarschijnlijk al weer over haar hoogtepunt heen. Mogelijk is dan circa 80 % van de populatie gestorven. In Nederland bevinden we ons misschien nog in het 'staartje' van de epidemie, die bij ons immers ook wat later begon en wat langzamer doorwerkte. Maar de balans is bij voorbaar duidelijk: De zeehondenstand in onze wateren is sterk gereduceerd. Behalve veel jonge dieren zijn er ook veel oudere dieren gestorven, in de kracht van hun leven.

In figuur 1 is aangegeven, hoeveel dode zeehonden in de loop van deze zomer en herfst in verschillende delen van de Waddenzee zijn gevonden. Wat opvalt is het relatief hoge aantal doden voor Schleswig Holstein. Vanwege de vergelijking met de oorspronkelijke stand zijn de aantallen gegeven als percentage van de verwachte zeehondenstand van dit jaar. Daaruit blijkt dat er in Schleswig Holstein méér zeehonden zijn gevonden dan dat er leefden: meer dan 100 % sterfte. (Zie hiervoor artikel Peter Reijnders elders in dit nummer.)

Een andere suggestie die uit figuur 1 naar voren komt is dat de epidemie in Nederland later op gang kwam dan in Schleswig Holstein en Denemarken. Die suggestie klopt wel; de epidemie begon bij ons minstens een maand later dan in de Deense Waddenzee. Daar komt nog bij dat de ziekte zich in het westelijk deel van onze Waddenzee maar langzaam heeft verspreid. Bij Texel waren in september nog steeds geen zieke dieren waar te nemen. Misschien heeft de lage zeehondendichtheid de verspreiding van het virus geremd.

Konsekwenties voor het beheer?

Voor het beheer van de Waddenzee heeft deze verminderde stand geen gevolg te hebben. Ten minste, niet voor Nederland. Bij ons was het beheer al afgestemd op een zo snel mogelijk herstel van de zeehondenpopulatie. Maar toch is het effect van de epidemie een goede aanleiding om eens na te denken over de vraag of meer maatregelen mogelijk, wenselijk of nodig zijn, en/of het huidige beheer verbeterd kan worden.

Beheer nu

Voordat die vragen beantwoord worden zal eerst worden nagegaan welke maatregelen nu al van toepassing zijn.

Het probleem van het aan- en afrijven van dode dieren maakt dat tellingen van aangespoelde

dieren niet geschikt zijn om na te gaan hoe veel zeehonden er in een deel van het gebied zijn gestorven. Het is daarom beter om een grafiek te maken voor de hele Waddenzee (figuur 2). De kans op uitwisseling van doden met Engeland en het Kattegatgebied is niet zo groot, ook al is zelfs dat mogelijk.

Er is nog een ander probleem wanneer we het aantal dood gevonden dieren willen vergelijken met de zeehondenstand. Dat is de onderschatting van het aantal doden. Sommige kadavers zullen de Noordzee opgedreven zijn, andere liggen wellicht in een stil hoekje van een kwelder. Bij het maken van figuur 2 is aangenomen dat ruim 6 % van de gestorven dieren niet gevonden wordt. Bij die aanname waren de totaal-aantallen van (nog) levende en dood gevonden dieren medio augustus het beste in overeenstemming met de opstelling van verwachte sterfte, extra sterfte en overleving. Uit tellingen zal uiteindelijk moeten blijken hoe dicht figuur 2 bij de werkelijkheid is, en hoe sterk de zeehondenstand in werkelijkheid is teruggelopen.

In figuur 2 is geprobeerd, onderscheid te maken tussen 'normale' en 'extra sterfte'. Onder 'normale sterfte' wordt hier verstaan: het aantal dode zeehonden dat ook zonder deze epidemie te verwachten was geweest. Die sterfte is te berekenen, omdat er veel bekend is over de overlevingskansen van jonge en oude zeehonden. De extra sterfte kan aan het effect van het hondziekte-virus worden toegeschreven.

Jacht. In Nederland is er sinds 1962 geen jacht op zeehonden meer, en aan dit jachtverbod is ook strikt de hand gehouden.

Verdrinking in fuiken. Dit kwam tot 1985 regelmatig voor bij de hardervisserij met fuiken op het wad. De visser bij wie dat het vaakst gebeurde is inmiddels uitgekocht door het Ministerie van Landbouw en Visserij. Maar waarschijnlijk verdrinken er nog steeds wel eens zeehonden in fuiken van beroepsvissers. In alle fuiken van niet-beroepsvissers dient tegenwoordig een 'keerwants' aangebracht te zijn (figuur 3). Dat is een klein netje in de ingang van de fuik, waar geen zeehonden doorheen kunnen. Als iedereen zich aan de regels houdt, kunnen in die fuiken geen zeehonden meer verdrinken.

Verstoring. Tijdens de zoot- en voortplantingstijd is de rust in de zeehondengebieden min of meer gewaarborgd door de instelling van reservaten. De precieze plaats en omvang van die re-

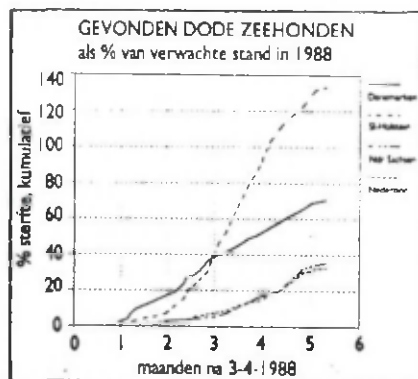

Fig. 1. De zeehondensterfte in de Waddenzee, apart voor Nederland, Niedersachsen, Schleswig-Holstein en Denemarken. De sterfte is gegeven als percentage van de dit jaar verwachte zeehondenstand.

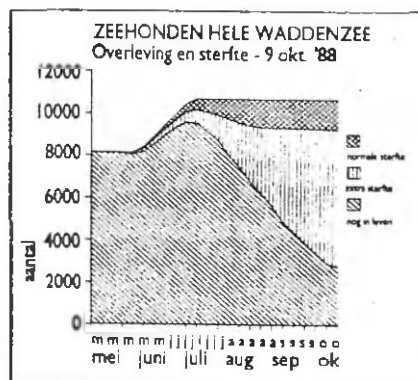
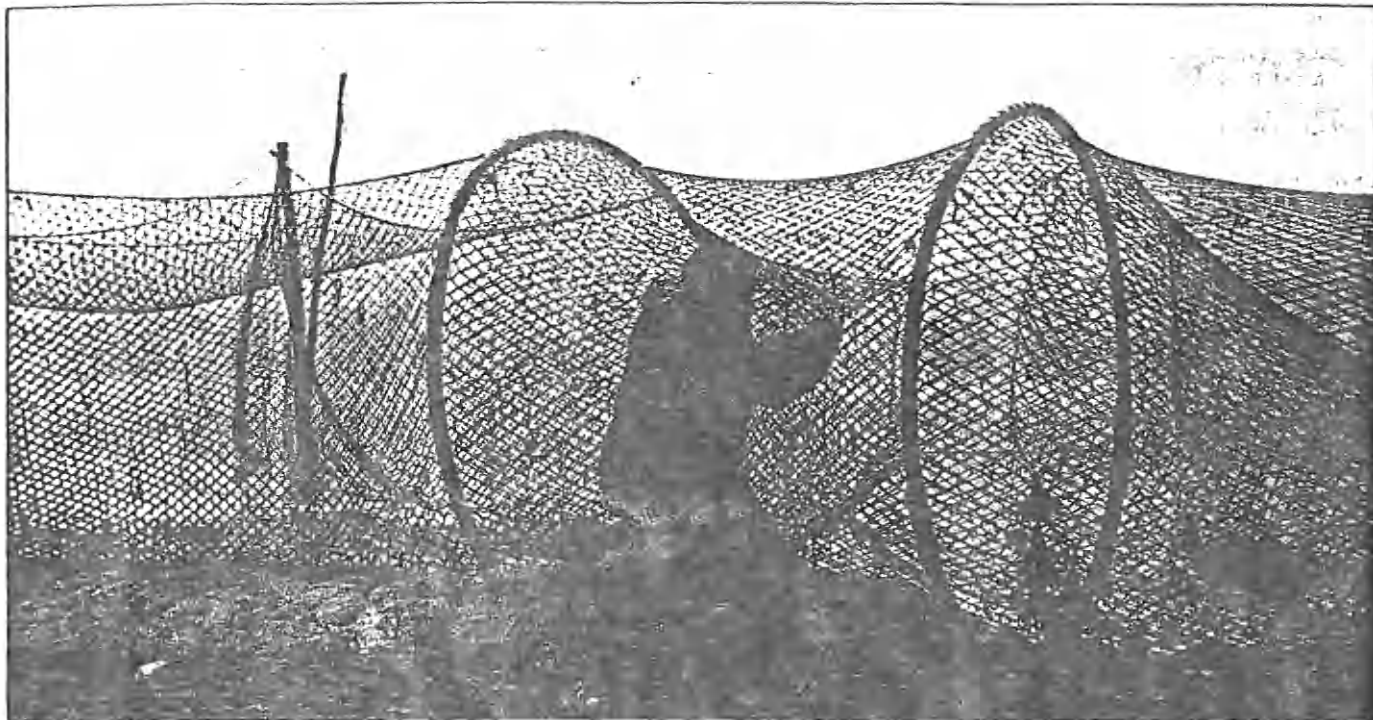

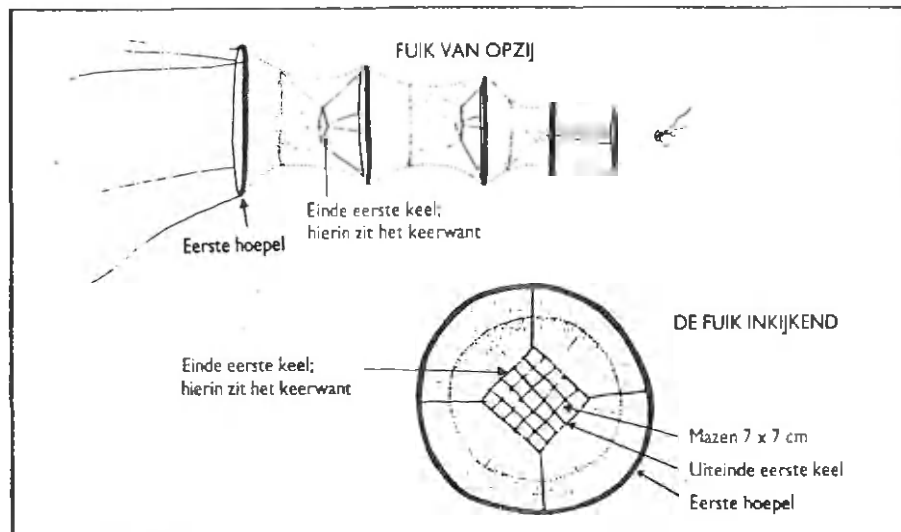
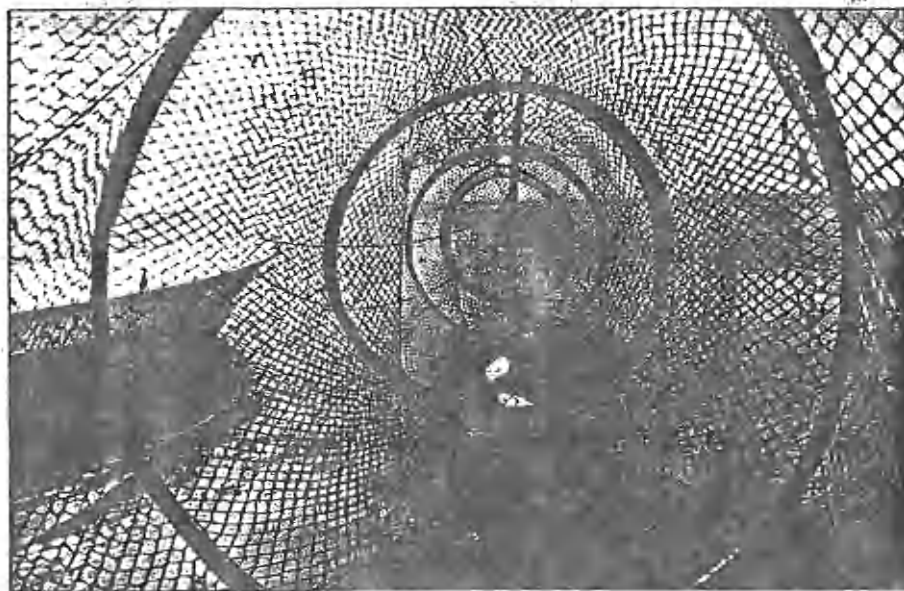
Fig. 2. Overleving en sterfte van zeehonden in de hele Waddenzee, vanaf het begin van de epidemie. De aantaloename in juni en juli komt door de jongen die dan geboren worden. Een deel daarvan sterft binnen enkele maanden na de geboorte, dat verklaart de toename van de natuurlijke sterfte in juli en augustus. Deze berekening is in september gestart, en recent aangevuld met de laatste informatie. Tellingen van de nog overlevende dieren zullen moeten uitwijzen hoeveel dieren in werkelijkheid zijn overgebleven.

Boven: Visfuk met keerwant

Midden: Het keerwant is het vierkante net in het midden

Onder: Fig. 3. Een fuik, van opzij en van voren gezien, met daarin aangebracht een keerwant. Door een dergelijke voorziening wordt verdrinken van zeehonden (en eventueel ook vogels) voorkomen.

servaten wordt elk jaar opnieuw vastgesteld. Alle belangrijke ligplaatsen (ongeveer 10 zeehonden, of meer) binnen het staatsnatuurmuseum Waddenzee met een veiligheidszone van 1500 meter zijn dan gesloten voor publiek. Wel is in deze gebieden garnalenvisserij toegestaan. De garnalenvisserij geeft zelden aanleiding tot verstoring.

Wanneer hun visseizoen geopend is, hebben ook mosselzaad- en kokkelvisserij toegang tot de reservaten. De mosselzaad- en kokkelvisserij zijn op zichzelf niet verstorend voor zeehonden. Het zoeken naar de plaatsen waar gevist moet worden echter wel. Dat gebeurt namelijk in de uren rond laagwater. Met snelle motorboten doorkruist men dan het gebied, hier en daar aan land gaand om de beste visplekken op te zoeken en uit te bakenen.

Hoewel de omvang van de verstoring sterk kan worden verkleind door rekening te houden met de zeehonden ontstaat tijdens het zoeken naar kokkels vaak verstoring, soms zelfs op grote schaal.

Niet alle zeehondenligplaatsen in en rond de Waddenzee zijn beschermd. Er zijn namelijk ook gebieden die (nog) niet onder de werking van de natuurbeschermingswet vallen. Dat is onder meer het geval bij de Engelse Hoek en de Jacobsruggen (bij Terschelling) en bij de Noorderhaaks (ten zuidwesten van Texel). In die gebieden vindt vaak verstoring van zeehonden plaats, zonder dat daaraan veel te doen is.

Behalve verstoring vanaf de grond of vanaf het water is er soms ook verstoring door vlieg-

gen; de thans toegestane vlieghoogte voor vliegtuigen (150 m) en helikopters (45 m) is te laag, en geeft bijna altijd verstoringen.

Opvang van zieke dieren en huilers. Voornamelijk door partikulier initiatief zijn de opvangcentra op Texel (Ecomare) en in Pieterburen (Zeehondenreche) ontstaan. Inmiddels ligt de nadruk in Ecomare op de opvang van huilers uit het westelijk deel van de Waddenzee en op de fokgroep van permanent aanwezige zeehonden. In Pieterburen worden de huilers uit het centrale en oostelijke deel van de Waddenzee opgevangen, en bovendien de zieke dieren uit de hele Waddenzee. Door de zeer geavanceerde zorg in Pieterburen kunnen praktisch alle aangebrachte zeehonden in leven worden gehouden. Zodra dat mogelijk is worden ze, gezond en weldoorvoed, weer vrijgelaten in de Waddenzee. Voor zover bekend hebben de uitgezette dieren normale overlevingskansen.

Waterkwaliteit. Bij dit lijstje hoort ook de zorg voor een schoon milieu. Uiteraard is die zorg niet alleen nodig voor zeehonden, maar zoals bekend zijn zeehonden erg gevoelig voor verontreiniging door PCB's en hopen ze ook andere verontreinigingen op in hun lichaam. Voor verbetering van het aquatisch milieu bestaat, zoals bekend, internationale belangstelling. Dat heeft voor een deel tot verbetering van de situatie geleid, maar voor een deel ook niet. Zo zijn de gehalten aan zware metalen in het water afgenomen, maar de gehalten van PCB's niet. De voorplanting van de zeehonden in het westelijk deel van onze Waddenzee dan ook nog steeds slecht.

B52 bommenwerper verstoort zeehonden op het wad onder Vlieland

Beheer na het virus

Gegeven het bovenstaande overzicht moet gekonstateerd worden dat er al diverse maatregelen genomen zijn, maar dat er ook nog verbeteringen mogelijk zijn. In het uiterste geval zou men ook een nieuwe vorm van beheer kunnen introduceren, namelijk veterinaire zorg. Dat wil zeggen: Het vangen van wilde zeehonden, om ze te behandelen tegen virussen (vaccineren van jonge dieren), longworm, luis, etc. Daardoor moet ongetwijfeld een verlenging van de gemiddelde levensduur mogelijk zijn, net als bij de mens! Dat betekent tevens een snellere aanwas van de populatie.

Afgezien van de verstoring die het vangen van wilde zeehonden met zich mee zou brengen raken we hier aan een principiële punt: In het uiterste geval maken we van de zeehond een diertuin-dier. Alle zeehonden worden gemerkt, ingeënt tegen kinderziekten en voorzien van een vlooienband. En uiteraard, in strenge winters zou kunnen worden bijgevoerd.

Dat komt bepaald niet overeen met het idee dat het Rijk voor ogen staat bij het beheer van de Waddenzee. Integendeel; de zeehond zou in haar visie een wild diert moeten blijven, dat zich zelf in stand zou moeten houden, net als de vissen, de vogels en de ongewervelde dieren. Daarbij hoort beslist geen veterinaire zorg; ook de ziektes en parasieten van vogels, vissen en zoogdieren horen bij de natuur. Een uitzondering zou gemaakt kunnen worden voor het hondeziekte-virus, dat immers tot nu toe niet bij zeehonden voorkwam. Maar aan de andere kant, de kans is groot dat de zeehonden daarvan, na deze epidemie, niet zo veel last meer zullen hebben.

Vandaar dat verdergaande maatregelen dan op-

vang van min of meer toevallig gevonden zieke dieren en huilers ook in de toekomst niet zo voor de hand ligt. Bij extra maatregelen wordt dan ook in de eerste plaats gedacht aan mogelijkheden om onnatuurlijke doodsoorzaken (verstoring, verdrinking, verontreiniging) te verminderen.

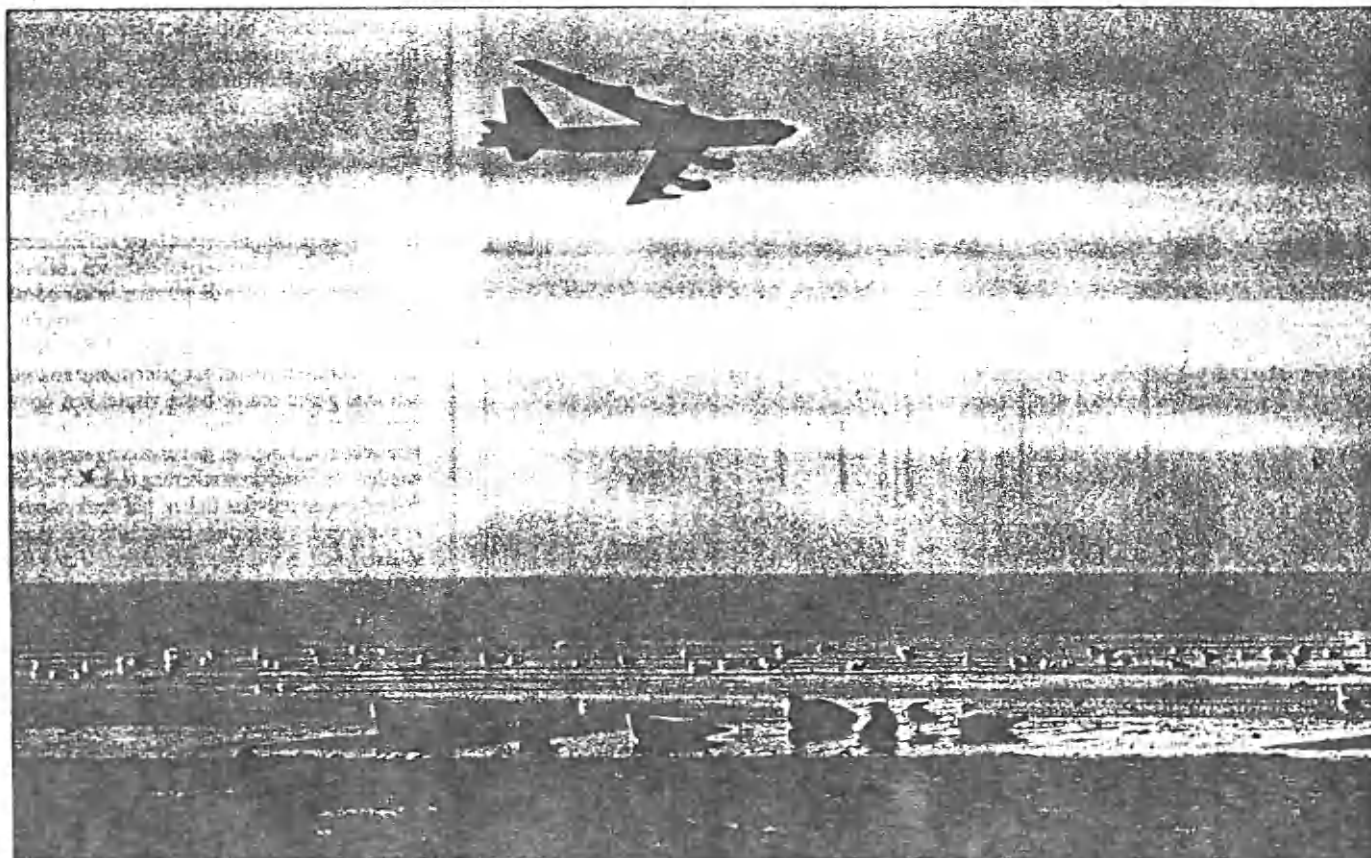
Zoals uit bovenstaand overzicht bleek, zijn de meeste tot nu toe genomen maatregelen ook al daartop gericht. Maar er zijn nog verbeteringen mogelijk:

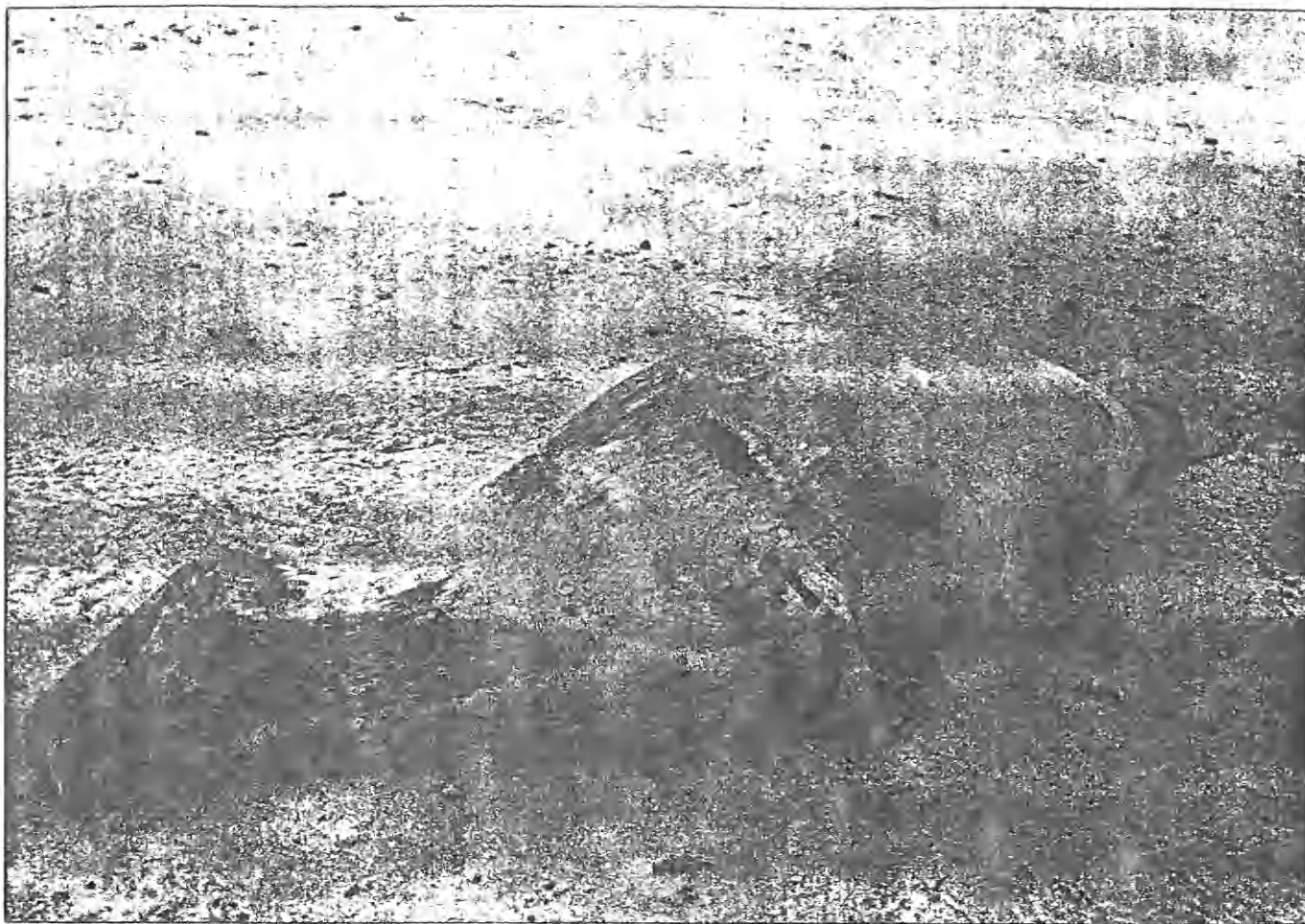
Jacht. Het absolute jachtverbod valt niet te verbeteren; hoogstens zou kunnen worden nagegaan of de zeehond niet beter onder de Natuurbeschermingswet zou kunnen vallen, dan onder de Jachtwet.

Verdrinking in fuiken. Op dit moment zouden er alleen nog zeehonden kunnen verdrinken in de fuiken van beroepsvissers. Vooral waar gevist wordt in zeehondenrijke streken is die kans niet denkbeeldig, en er zijn ook aanwijzingen dat er inderdaad nog steeds zeehonden in fuiken verdrinken. Daarom zou overwogen kunnen worden, het keerwants ook voor beroepsvissers verplicht te stellen.

Verstoring. Het lijkt niet praktisch haalbaar om voor iedere twee of drie zeehonden een reservaat in te stellen. Bovendien, de meeste jongen worden toch al in de reservaten geboren. Maar misschien zou het criterium van circa 10 zeehonden per reservaatgebied naar beneden moeten. 5 zeehonden met 2 jongen zijn in de komende jaren even kostbaar als 10 zeehonden met 4 jongen nu!

Daarnaast zouden de gebieden die nog niet beschermd worden door de Natuurbeschermingswet, maar toch belangrijk zijn voor zeehonden mede vanwege de bescherming van de

Dode zeehond

zeehonden zo snel mogelijk onder de werking van die wet gebracht kunnen worden.

Ook voor wat betreft het zoeken naar mosselzaad en kokkels is een verbetering mogelijk. Zo zou het visseizoen voor kokkels in de zeehondengebieden altijd pas na 1 september opengesteld kunnen worden. Daardoor zou het individueel zoeken naar kokkels niet meer nodig zijn gedurende de zoogtijd.

De eventuele verstoring door vliegtuigen zal in de toekomst waarschijnlijk sterk verminderen. In het nu in voorbereiding zijnde beheersplan Luchtvaart voor de Waddenzee wordt de minimale vlieghoogte op 450 meter gebracht. Zowel voor vogels als voor zeehonden is dat een verbetering.

Opvang van zieke dieren en huilers. Gesteld kan worden, dat die nauwelijks beter kan; de opvang in Nederland kan professioneel genoemd worden. Men zou zich zelfs de vraag kunnen stellen of het genezen van zieke dieren wel altijd in overeenstemming was met de principes van natuurbeheer. Hetzelfde geldt voor huilers: sommige ontstaan door onnatuurlijk oorzaak (verstoring door mensen), andere zijn door natuurlijk oorzaak afgestoten (ziekte van de moeder, bijvoorbeeld). Maar gegeven de zeer slechte zeehondenstand is het Ministerie van Landbouw en Visserij in de afgelopen jaren steeds van mening geweest dat een principiële discussie hierover pas aan de orde zou zijn zodra de zeehondenstand in de Waddenzee weer in

overeenstemming zou zijn met de draagkracht van het milieu. Dat wil zeggen: bij 2000 à 3000 zeehonden, of bij tekenen van overbevolking. Daar zitten we nu wel erg ver van af, en het lijkt dan ook nu niet het juiste moment om principieel te doen! Integendeel, gegeven de huidige omstandigheden is Nederland blij met de extra zeehonden die dankzij het werk van Pieterburen en Ecomare in de Waddenzee rondzwemen.

Waterkwaliteit. De waterkwaliteit komt zeker voor verbetering in aanmerking! Er is reden om aan te nemen dat juist de waterkwaliteit de allerbelangrijkste faktor is die de opbouw van een nieuwe, gezonde zeehondenstand in onze Waddenzee in de weg staat. Deze gedachte wordt gestaafd door ervaringen van de laatste 15 jaar in het Duitse en Deense deel van de Waddenzee. De jaarlijkse populatiegroei was er, sinds het stoppen van de jacht, niet minder dan 9%! Rente op rente, dus een verdubbeling van het aantal zeehonden in 8 jaar tijd. Wij hebben daarvan meegeprofiteerd, doordat honderden jonge dieren uit Duitsland hun weg vonden naar ons deel van de Waddenzee. Hierbij moet nog worden opgemerkt dat de overige omstandigheden in Duitsland en Denemarken (verstoring, zorg voor zieke dieren en huilers) beslist niet beter waren dan in Nederland... Dus bij een goede voorplanting, eventueel aangevuld met onze Nederlandse extra zorg, moet het dus mogelijk zijn om binnen 20 jaar weer een flink aantal zeehonden te hebben.

De maatregelen die nodig zijn om tot een scho-

nere Waddenzee te komen vallen buiten het bestek van dit artikel. Maar ze zijn duidelijk genoeg terug te vinden in de actieprogramma's voor Rijn en Noordzee.

Samenvattend

Samenvattend kan worden gesteld dat er voor de zeehonden nog een aantal verbeteringen mogelijk is in het beheer van de Waddenzee. Dat wil niet zohder meer zeggen dat al die verbeteringen direct, en zonder meer moeten worden doorgevoerd. Met name waar maatregelen invloed kunnen hebben op de broodwinning van degenen die op het wad werken zal een afweging gemaakt moeten worden tussen inspanning en nut. Maar gezien de huidige situatie zou die afweging anders (meer op bescherming van zeehonden gericht) kunnen uitvallen dan tot nu toe.

De meest effectieve bescherming die wij de zeehonden in ons deel van de Waddenzee zouden kunnen bieden ligt echter nog steeds in een drastische verbetering van de waterkwaliteit. Dat wil zeggen: vermindering van de PCB-gehalten en andere verontreinigingen, door een groot aantal kostbare beheersmaatregelen overal in Europa! Ik denk dan ook dat ik bij voorbaat geneigd ben onze slechte zorg voor het milieu de schuld te geven, wanneer er over 15 jaar niet weer minstens 1000 zeehonden in ons deel van de Waddenzee leven. Maar ik hoop dat het er dan inmiddels al weer 1400 zullen zijn, dankzij 'n schoon water 'n een zorgvuldig natuurbeheer.